

Lietava uradalma házasság révén Thurzó Ferencé lett, úgy tűnik, néhány évtizedig sem Rajecen, sem Frivaldon nem volt pap. 1574-ben Thurzó György lesz az utóda, a protestantizmus oszlopa. Rajecre 1597-ben helyezi el az első protestáns lelkészt. Ezzel körülbelül egyidőben Frivald soltészcsaládjától az ősi templomot hordó felket elcserélve kezébe veszi a kegyúri feladatkört.

Frivald is, Rajec is ellene van a Thurzóknak, akik a biccei nászpalota építkezésével hihetetlenül kizsákmányolták jobbágyaikat, és a tisztartóikkal is igen kegyetlenül bántak. Amikor 1606 tavaszán Bocskai hajdúi felgyújtják Thurzó György biccei székhelyét, melléjük állnak. Ám a bécsi béke értelmében ezt Thurzó nem torolhatja meg.

Szintén 1606-ban hal meg a község soltész bírói családjának a feje, Frivaldszky János, (sz. 1545 körül). Ő úgy lett a Thurzók bizalmasa, és az 1570-es évek elején a lietavai vár provisor, hogy a protestantizmushoz szegődött. Thurzó 1583-ban Rudolf királytól címeres levelet szerez a részére. A további évek során egyre nagyobb bevételt igényelve hajszolja, ezért mikor a protestáns Thurzó 1592-ben katolikus szertartással veszi feleségül Czobor Erzsébetet, nála keresve támaszt, visszahajlik a katolicizmushoz. Ám Thurzóné a reformáció felé kezd hajlani, 1601-ben börtönbe zárják Frivaldszkyt, ahonnan csak birtoka egyharmadának elzálogosításával szabadul ki 1604-ben.² Egy időre esik halála, a hajdú betörés, majd Peter Petschius protestáns lelkész beiktatása Frivaldon. Petschius valóságos személy, említi egy kortárs, Reviczky János 1543–1658 közti időre terjedő feljegyzéseiben,³ sőt Petschiustól 1606-tól frivaldi keltezésű levél maradt fenn, amit Thurzónak írt.⁴

Helyzete nem volt nyugodt, mert felettese, Johann Nozitiusz 1607. decemberében a frivaldiak összeesküvéséről ír Thurzónak.⁵ 1611-ben távozik Frivaldról, ezután egy évvel adja ki elkeseredett röpiratát a pápisták ellen. Tovább nem tudni róla semmit.

Egyébként az őt 1611-ben követő Jan Lang lelkipásztor is hívei lázongása miatt („sub revolutionibus”) szintén súlyos üldözést („persecutio pernicosa”) él át, ő sem sokáig marad.⁶ E Lang és Láni rokonok is lehetnek, tekintve, hogy a korabeli szlovákban a „g” „j”-nek hangzott. Eliaš Láni lehet ugyan az irat inspirátora, de a szerzőséget egy létező személytől nem lehet elvitatnunk.

ID. FRIVALDSZKY JÁNOS

Köleséri Sámuelnek szóló ajánlás J. J. Scheuchzer svájci orvos könyvében. Johann Jakob Scheuchzer svájci orvos és természettudós *Herbarium Diluvianum* címmel Zürichben megjelent ősnövénytanai kézikönyvének 2. kiadásában (1723), a tizennegyedik táblán a következő ajánlás olvasható:

III. D.ⁿ Samuéli Kölesero de Keres-er, Secretario Guberniali Caesareo-Regio Principatus Transylvaniae. Magyarul: A kiváló Kereséri Köleséri Sámuel úrnak, az Erdélyi Fejedelemség császári-királyi kormányiszéki titkárának.

² Mindenről részletesen: Frivaldszky családtörténet, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár Fol. Hung. 3631, 1996. évi változat, 7, 20–21, 24, 26–28, 31.

³ FABO András: *Codex Evangelicorum ... I.* Pest, 1869. 3.

⁴ Štátny Archív, Býtča, Thurzovska Korrespondancia, II–P/31.

⁵ Uo. II–N/27.

⁶ FABO András: *Monumenta ...* 1861. III. 125.

Hogyan került a svájci orvos munkájába az erdélyi főhivatalnoknak¹ szóló dedikáció?

Johann Jakob Scheuchzer (1672–1733) orvosi és természettudományi tanulmányokat végzett Altdorfbán és Utrechtnben, valamint matematikát tanult Nürnbergben. Szülővárosában, Zürichben orvosi gyakorlatot folytatott és később matematikát is tanított. A városi könyvtár, majd a természettudományi múzeum igazgatói tisztét is ellátta. Tudományos hírnevét ősmaradványgyűjteményével már fiatalon megalapozta.²

Hatalmas publikációs tevékenységet fejtett ki. Számos kiránduláson – abban a korban inkább expedíciónak lehetne nevezni – kutatta ki a Svájci-Alpok természetrajzát (*Helvetiae stoicheiographia*, 1716–1718). Elhíresült munkája a *Homo diluvii testis* (1726), melyben az özönvízben elpusztult ember csontvázát vélte felismerni. Erről Cuvier közel egy évszázaddal később, 1811-ben mutatta ki, hogy óriás szalamandra maradványa. *Herbarium diluvianum* (1709, 1723) című munkája révén az ősnövénytan megalapítójának tekintik.

A két kiadásban is megjelent munka a világ első paleobotanikai kézikönyve.³ Első kiadását tíz, a bővített másodikat tizennégy rézmetszetű tábla illusztrálja. A táblák különböző földtörténeti korokból származó növényi fossziliákat mutatnak be, valamint olyan képződményeket, amelyeket akkoriban növénynek tartottak (pl. korallok, mangándendrit). Szokatlan módon minden egyes tábla alján valamilyen prominens személyiséghez címzett ajánlás olvasható; az utolsón szerepel Koleséri Sámuel neve. Kik voltak Koleséri társai a megtiszteltetésben?

1. Thomas Tenison canterbury érsek,
2. Isaac Newton, a Royal Society elnöke,
3. Jean-Paul Bignon párizsi apát, a királyi könyvtár igazgatója,
4. Peter Valkenier, Németalföld követe Svájcban,
5. Maurice Emmet angol lovag,
6. John Woodward orvos, a londoni Gresham College professzora,
7. William Sherard szmirnai angol konzul,
8. Antonio Vallisneri padovai orvosprofesszor,
9. Caspar Escher zürichi ducentumvir,
10. Salomon Hirzel zürichi ducentumvir,
11. Hermann Boerhaave leideni orvosprofesszor,
12. Garidel aix-i orvosdoktor és professzor,
13. Eberhard Friedrich Hiemer teológus, württembergi udvari tanácsos,
14. Koleséri Sámuel erdélyi kormányiszéki titkár.

¹ Ifj. Koleséri Sámuel (1663–1732) hollandiai egyetemeken szerzett filozófiai, teológiai és orvosi képesítést. Nagyszébenben volt orvos; 1700-tól az erdélyi bányák főfelügyelője. A londoni Royal Society első magyar tagja (MKsz 1989. 3. sz. 283–287). Széles körű műveltséggel rendelkezett, teológiai, orvosi, történeti, matematikai és államismereti műveket publikált. Létrehozta kora Magyarországnak legnagyobb, közel négyezer kötetes könyvtárát, melyben a kortárs nyugati természettudományos munkák is nagy számban kaptak helyet (BERTÓK Lajos: *Koleséri Sámuel könyvhagyatéka*. = Könyv és Könyvtár 1955. II. 5–330). Szinte egész Európával levelezett, a Havasalföldtől Pétervárig és Londonig. (JAKÓ Zsigmond: *A XVIII. század eleji román művelődési élet és a korai német felvilágosodás kapcsolatai Koleséri Sámuel levelezésének tükrében*. = NyÍtudK 1969. 56–66.)

² PILET, P. E.: *Scheuchzer, Johann Jakob*. In: *Dictionary of Scientific Biography*. Szerk.: GILLISPIE, C. C. New York, 1975. 12. 159. FISCHER, Hans: *Johann Jakob Scheuchzer, Naturforscher und Arzt*. = Neujahrsblatt der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich (175.) 1973. 168.

³ PEYER, Bernhard: *Johann Jakob Scheuchzer's Herbarium Diluvianum*. = *Eclogae Geologicae Helvetiae*, Basel, 1944. 457–459.

A kötet eleji, szokásos dedikáció pedig François Xavier Bon-nak, a montpellier-i akadémia elnökének szól.

A társaság meglehetősen 'vegyes'. Mégis, hogyan kerültek ezek az emberek egy kötetbe? A többség láthatóan tudós: professzor, akadémikus, könyvtáros. Akiről ez nem egyértelmű, annak tudományos érdeklődése némi utánjárással kideríthető. Tenison érsek saját költségén küldött természettudományi gyűjtőexpedíciót Amerikába.⁴ Valkenier követ Woodward híres londoni ásvány- és ősmaradványgyűjteményének egyik legszorgosabb gyarapítója volt.⁵ Sherard konzul (az ajánlás szerint 'a botanika fejedelme') maga is szorgos gyűjtő és cserepartner.⁶ Hiemer tanácsosnak ősmaradványgyűjteménye volt, és maga is publikált. Köleséri kormányiszéki titkár *Auraria Romano-Dacica* (1719) című könyve az erdélyi aranybányászatot tárgyalja. Gyűjteményéből Nummulites-t (Szent László pénze) küldött Scheuchzernak.⁷ Escher és Hirzel ducentumvirokról és Emmett lovagról nem tudtam közelebbit kideríteni. Emmet kivételével Scheuchzernak a többiekkel való levelezése fennmaradt.⁸

Scheuchzer tehát tudóstársainak dedikálta *Herbarium Diluvianum* c. művét. Köleséri Sámuel kormányiszéki titkár, a scheuchzeri 'tudós társaság' levelezője, a soknemzetiségű európai természettudományos körök megbecsült és elismert tagja volt.

KÁZMÉR MIKLÓS

Czvittinger Dávid levele 1735-ből. A szakirodalom Czvittinger Dávidot mint a *Specimen Hungariae Literatae* szerzőjét tartja számon. Életéről keveset tudunk. A legrészletesebb életrajz, s minden későbbi biográfia forrása, Szinnyei József munkája,¹ melynek adatai többnyire a selmecebányai városi jegyzőkönyvből valók.² Azonban ez az életrajz sem teljes, Czvittinger fiatalkoráról, külföldi tartózkodásáról viszonylag részletesen ír, a hazaérkezését követő időszakról azonban szinte semmit.³

Czvittingerről szóló későbbi tanulmányokban csak lexikonjáról olvashatunk, életével kapcsolatban új adatot, kutatási eredményt nemigen találunk. Az írói lexikon elkészítésének körülményeit Tarnai Andor tárta fel, ő közölt néhány új életrajzi adatot, például kik hatottak rá, kikkel találkozott, kikkel levelezett és tartott fenn személyes kapcsolatot Czvittinger, valamint milyen

⁴ LEVINE, Joseph M.: *Dr. Woodward's Shield: History, Science, and Satire in Augustan England*. Ithaca, 1991. 99.

⁵ PRICE, D.: *John Woodward and a surviving British geological collection from the early eighteenth century*. = *Journal of the History of Collections* 1989. 79–95. Valkenier több mint kétszáz ásványt és ősmaradványt küldött Woodwardnak Svájcából.

⁶ TOROSIAN, Carolyn D.: *Sherard, William (1659–1728)*. In: *Dictionary of Scientific Biography*. Szerk.: GILLISPIE, C. C. New York, 1975. 12. 394–395.

⁷ VÖRÖS Imre: *Iff. Köleséri Sámuel levele Scheuchzer zürichi professzorhoz*. = *ItK* 1983. 527–529.

⁸ STEIGER, Rud.: *Verzeichnis der wissenschaftlichen Nachlass von Johann Jakob Scheuchzer (1672–1733)*. = *Beiblatt zur Vierteljahrsschrift der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich*. 1933. 21, 1–75. Köleséri levelezését lásd: Jakó Zsigmond: *Köleséri Sámuel tudományos irodalmi levelezése*. (megjelenés alatt).

¹ SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. Bp. 1983. II. 556.

² A városi jegyzőkönyv adataiból tudható, hogy Czvittinger 1706-ban adósságot hagyott hátra Tübingában. Az altdorfi egyetem közlése alapján – amelyet a városi jegyzőkönyvben szintén rögzítettek – tudható, hogy 1713-ban szökött meg az adósok börtönéből.

³ Szinnyei megemlíti egy kérvényt, amelyet Czvittinger saját kezével írt 1730. június 4-én, s amely levél szintén a városi levéltárban található.